LXII
2020 SEPTEMBRIE-DECEMBRIE
Philologia

CZU:821.135.1(478).09
ORCID:0000-0001-6537-5186

Grigore CHIPERI

Universitatea de Stat din Tiraspol
(Chişinău)

CARTEA DIN MÂNA LUI HAMLET SAU SCHIŢE PENTRU O ISTORIE LITERARĂ

Cartea din mâna lui Hamlet or sketches for a literary history

Abstract: The volume denotes a density of ideas coming from both sides of the dialogue. Interviewer Nina Corcinschi manages to challenge the interviewee and obtain pertinent answers, rich in ideas on various fields of history and literary criticism. In this article, we focused mainly on a concrete aspect, namely we highlighted the landscapes in the book, in which the distinguished critic proposes, in his own vision, a new conception of a possible literary history. The problem arose due to the fact that the writing of literary histories requires a conceptual re-evaluation against the background of an increasingly complex and disconcerting portrait of literature. The basic idea of the critic in relation to a future history of literature is as follows. Andrei Țurcanu puts under a thorough analysis the last stated literary generations (60-70-80) and concludes that the most complete generation that has all the necessary data and deserves to be introduced in a history of literature is the ’60s. The other two generations present themselves in the descent from the generation chosen as a standard.
Keywords: the history of literature, literary generation, literary age, animus-anima, evolution-involution, the poetics of support, the poetics of ontological upheavals.

Rezumat: Volumul denotă o densitate de idei sosite din ambele părți ale dialogului. Intervievatoarea Nina Corcinschi reușește să îl provoace pe intervievat și să obțină răspunsuri pertinente, bogate în idei cu privire la variate domenii de istorie și critică literară. În articolul de față ne-am axat, în principal, pe un aspect concret, și anume am evidențiat tocmai peisajele din carte, în care distinsul critic propune, în viziune proprie, o nouă concepție asupra unei sau unor eventuale istorii literare. Problema a apărut din cauza faptului că scrierea istoriilor literare necesită o reevaluare conceptuală pe fondul unui tablou tot mai complex și mai deconcertant al literaturii. Ideea de bază a criticului în raport cu o viitoare istorie a literaturii constă în următoarele. Andrei Țurcanu supune unei analize minuțioase ultimele generații literare afirmate (60-70-80) și ajunge la concluzia că generația cea mai completă care are toate datele necesare și merită pentru a fi introdusă într-o istorie a literaturii este cea ’60. Celelalte două generații se prezintă în descendență față de generația aleasă drept etalon.
Cuvinte-cheie: istoria literaturii, generație literară, epocă literară, animus-anima, evoluție-involuție, poetica reazemului, poetica bulversărilor ontologice.

Volumul *Cartea din mâna lui Hamlet*. Andrei Ţurcanu de vorbă cu Nina Corcinschi (2017) merită, datorită densităţii de idei abordate, a fi comentat în

BDD-A31603 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:04 UTC)

mai multe planuri. Perspectiva aleasă de noi ne-a fost sugerată de Andrei Ţurcanu însuşi pe paginile acestei cărţi. Criticul este conştient că o istorie a literaturii române nu mai este, acum la începutul mileniului trei, nici posibilă, nici utilă. La intersecţia mileniilor II-III au apărut mai multe istorii ale literaturii române, inclusiv una consacrată literaturii române din Basarabia, şi toate au arătat, după *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* a lui G. Călinescu, că nu se poate intra de două ori în aceeaşi apă. De aceea Andrei Ţurcanu vorbeşte despre crearea unei istorii literare (nu a literaturii – diferenţa este punctată chiar de critic – p. 38). Istoria literară nu mai reprezintă, în viziunea lui Andrei Ţurcanu, o contabilizare totală sau cvasitotală de scriitori şi opere, ci înfăţişează nişte tablouri în mişcare, examinează atent şi minuţios ideile literare emanate în cadrul unor epoci, în care scriitorii se confruntă cu ideologia (cum a fost cea din regimul totalitar comunist) sau, invers, creează în lipsa acesteia (cum e aşa-numita perioadă de tranziţie, post-totalitară şi post-colonială), surprinde specificul fiecărui segment de timp şi se pronunţă asupra unor continuităţi/discontinuităţi în acel segment temporal scanat. Istoria literară constituie, astfel, un câmp de dezbatere a problemelor literare. Ca parte a acestui scenariu se înscriu şi polemicile inserate în volum, conferindu-i acestuia acuitatea necesară, indiferent de faptul dacă eşti de acord cu autorul sau nu.

Aşadar, cartea de dialog între cei doi critici poate fi luată drept eboşă pentru o astfel de istorie literară, adică oferă răspunsuri la întrebări legate de ceea ce s-a întâmplat în literatura română locală, începând îndeosebi cu generaţia ’60, pe care Andrei Ţurcanu, altminteri, o cunoaşte în profunzime şi despre care emite idei pertinente. Criticul exaltă această perioadă şi o prezintă drept una dintre cele mai coerente, fructuoase şi închegate epoci literare. Pornind de la această premisă, Andrei Ţurcanu este de părere că în literatura basarabeană trebuie remarcată o singură generaţie artistică (p. 69). Îi dau dreptate criticului dacă avem în vedere doar perioada sovietică a literaturii române basarabene, chiar dacă Domnia Sa insistă că „…între literatura scrisă în URSS şi cea post-sovietică nu există o ruptură categorică” (p. 69). Teza trebuie totuşi nuanţată: primii autori, care au încercat să înnoiască în special limbajul poetic la sfârşitul anilor ’80, dovedesc trăsături mixte, dar la începutul deceniului următor se poate vorbi de acum despre o nouă generaţie, optzecistă, propulsată mai târziu decât generaţia similară din România. Există o diferenţă, care nu poate fi neglijată, între poezia lui Grigore Vieru, Gheorghe Vodă, Dumitru Matcovschi, Ion Vatamanu şi Nicolae Popa, Emilian Galaicu-Păun, Vasile Gârneţ, dar şi liantul dintre cele două extreme, reprezentată de poezia lui Eugen Cioclea, Valeriu Matei, Andrei Ţurcanu. Ideea de salt apare numai dacă privim spre extremităţi, chiar dacă saltul nu este atât de vizibil ca la un Rimbaud sau alt poet de talie universală.

Criticul Andrei Ţurcanu creditează, am afirmat, înalt generaţia ’60, dar nu o găseşte nici pe ea ireproşabilă. Devine un truism că nicio artă, cu atât mai puţin literatura, nu se dezvoltă în plenitudinea sa în condiţiile de constrângere a libertăţii de exprimare şi informare. Andrei Ţurcanu nu numai că îmbrăţişează

BDD-A31603 © 2020 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:04 UTC)

teza, dar şi o dezvoltă cu lux de amănunte pornind de la analiza a ceea ce se întâmpla înăuntrul breslei scriitoriceşti, Uniunea Scriitorilor din RSSM, care, ca parte a sistemului ideologic totalitar, avea misiunea să nu admită vreo fisură. Criticul arată că US nu era singura organizaţie pusă să supravegheze vigilent procesul de creaţie. Mai aminteşte de „secţiile de cultură şi propagandă ale partidului", „editurile cu verticala inflexibilă a numeroaselor detaşamente de redactori" şi „cenzura sau, în abrevierea timpului, LIT-ul" (p. 10). Autorul enumeră şi descrie aceste instituţii coercitive pentru a oferi explicaţia de ce nu a putut să apară o generaţie '70, la fel de viguroasă artistic ca şi cea precedentă. În felul acesta, termenul de generaţie comportă, pe lângă o semnificaţie politico-ideologică, şi una axiologică.

După debuturile remarcabile ale lui Nicolae Dabija, Leonida Lari ş.a., socialismul intră în, ceea ce s-a numit ulterior, perioada de stagnare, caracterizat, în RSSM, prin înăbuşirea tuturor elanurilor literare. Nici exponenţii generaţiei '60 nu se mai ridică la cotele lor maxime din deceniul precedent. Andrei Ţurcanu observă că, bunăoară, volumul lui Liviu Damian *Partea noastră de zbor*, editat în partea a doua a anilor '70 „nu mai are rezonanţa emblematică a volumului *Sunt verb* (1968) şi, în contextul literar al epocii, poate fi citit, fără a exagera prea mult, ca «partea noastră de convulsii»" (p. 13). Un alt semn distinctiv al epocii îl află în personajul (inclusiv în numele acestuia) Nicolai Trofimovici Baltă din *Clopotniţa* lui Ion Druţă. Pe de altă parte, noua, atunci, generaţie '70, „în oboseala şi schizofrenia decrepitudinii generale", „nu avea nici puterea de replică şi nici vigoarea deschiderii de noi orizonturi" (p. 69). Ideea este reluată şi îmbogăţită cu noi afirmaţii: „dacă ai avea răbdarea să citeşti carte cu carte, de la an la an, producţia lirică publicată între 1975 şi 1987, ai putea să observi cum poezia fuge mereu, tot mai departe, de rosturile ei fireşti, cucerite cu greu în jumătatea a doua a anilor şaizeci" (p. 70). Această involuţie a poeziei oficiale nu o putea duce decât înapoi, spre anii '50, criticul aducând drept sprijin câteva argumente imbatabile. Pe fundalul de stingere a luminilor a apărut o poezie a underground-ului, care va răzbate la suprafaţă în perioada lui Gorby: Cioclea, Ţurcanu, Ciornei ş.a.

Cei trei poeţi, sosiţi din underground, dovedesc o gesticulaţie largă a la russe (Cioclea), o imnică folclorico-mitologică (Ţurcanu) sau un histrionism scenic (Ciornei), având tustrei în comun exprimarea alegorică. Despre poeţii care vin imediat după aceştia, criticul Andrei Ţurcanu susţine, probând poezia altor trei poeţi (Lorina Bălteanu, Grigore Chiper, Emilian Galaicu-Păun), că arta poetică din anii '80 se îndrepta spre de-realizare: „Am dibuit, mai mult cu instinctul, schimbarea de «paradigmă». (…) În închiderile succesive într-un interior de sticlă, cu percepţia unei libertăţi iluzorii (o aparenţă de libertate), întrezăream un proces de dezontologizare a lumii şi a eului şi o situare a poeziei într-o imanenţă goală" (p. 72). *Iluzia de realitate* este înlocuită cu texistenţa, „imanenţa unei textualităţi suficientă sieşi" (p. 73).

BDD-A31603 © 2020 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:04 UTC)

Generaţia ’60 se susţine şi de cunoscuta cohortă de romancieri, pe când exponenţii generaţiei ’70 nu mai reuşesc să exceleze la capitolul roman, iar în cadrul generaţiei ’80 romanul devine rara avis.

Generaţiei ’60 i se acordă o atenţie sporită, pentru că o consideră un fenomen. Criticul îşi exprimă, la început, mirarea că o astfel de literatură matură şi calitativă a putut să apară pe un teren aproape gol, după dezastrul lăsat în urmă de literatura proletcultistă. Reprezentanţii generaţiei au creat o literatură autentică în pofida tuturor obstacolelor puse de un regim, a cărui funcţie primă era să zădărnicească durarea unei culturi naţionale româneşti autentice. Andrei Ţurcanu aduce în sprijinul său un argument neaşteptat. El evocă incipitul romanului lui I. C. Ciobanu *Codrii,* „o scriere în întregime tributară preceptelor dogmatice sovietice” (p. 82), în care răzbat motive folclorice de artă veritabilă. Astfel, filonul artistic autentic era atât de viu şi puternic, încât i-a înglobat prin ricoşeu şi pe unii scriitori transformate în fantoşe ale realismului socialist.

În proză, cel care aduce suflul nou este neîndoielnic Ion Druţă, care, începând cu primele sale povestiri înmănuncheate în volumul de debut, *La noi în sat* (1953), apoi cu operele de anvergură, apărute mai târziu, *Frunze de dor, Ultima lună de toamnă, Balade din câmpie,* încetăţeneşte „firescul uman”, secătuit şi chiar epurat de adepţii proletcultismului, care s-au manifestat şi mai târziu, pe toată durata de existenţă a statului sovietic. Totodată, criticul arată şi reversul resurecţiei produse de Druţă în anii ’60. Este vorba de liricizarea prozei şi situarea ei în nişte tipare previzibile, superficiale şi arhaice. Căderea în manierism a lui Druţă şi apariţia unor imitatori au epuizat filonul. Mai mult, „prea umanul” a condus la efecte „de atrofiere a sensibilităţii şi retardare a mentalităţii publice” (p. 83). Autorul acreditează ideea că autorităţile comuniste ale timpului au controlat în totalitate situaţia şi au dirijat fenomenul şaizecist într-o direcţie convenabilă, lipsindu-l treptat de energie şi substanţă regeneratoare. În opinia lui Andrei Ţurcanu, umanizarea şi liricizarea prozei au fost o platformă bună pentru o anumită etapă literară, dar insistarea pe un atare tip de proză a condus la apariţia de „simulacre dulcege şi insipide” (p. 84), la o primitivizare şi schematizare ale literaturii, dar şi ale gustului cititorilor, rămaşi în aceste clişee defazate. Criticul notează, într-o formă uşor ironică şi parabolică, dar şi într-un scenariu distopic, despre această continuitate lipsită de relevanţă: „Trofimaş, copilul care crede cu inocenţă că va întâlni pe cineva «mai prost» pe care îl va amăgi şi-i va lua nasturele găsit, trezea, în mod firesc, un zâmbet de condescendenţă. Dar să ni-l imaginăm o clipă pe Trofimaş, maturul, care gândeşte în aceiaşi termeni «pragmatici», cum să-şi şmecherească semenii!” (p. 118)

Pagini pătrunzătoare sunt dedicate relaţiei anima-animus în literatura şaizecistă, accentul fiind pus pe proză, deşi relaţia poate fi urmărită nu doar în poezia lui Vieru, unde este mai eclatantă. În opera lui Ion Druţă această legătură poate fi urmărită cu efecte dintre cele mai interesante. În chiar prima lucrare notabilă, *Frunze de dor*, prozatorul introduce în scenă figura lui Gheorghe Doinaru, fiu de văduvă, caracterizat prin nehotărâre, legat profund de rostul pământului, în opoziţie

BDD-A31603 © 2020 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:04 UTC)

cu Ruxanda Ciubotaru, fire extravertită, deschisă unor provocări noi, impuse de viaţă. Andrei Ţurcanu vede în personajul masculin o fiinţă aservită de amprentele unor gene ale feminităţii. Criticul sesizează şi în alte romane şi piese o stingere şi resemnare a virilităţii în faţa unui duşman nevăzut, nenumit, dar care face ravagii. Raportul anima-animus este analizat, în temei în baza operei druţiene, din diverse perspective. Fiecare operă evidenţiază un anumit aspect, prioritate fiind acordată femeii, căreia i se atribuie roluri active exemplare, în fond păstrătoare de tradiţie. O pistă curentă am găsi în lumea iudaică, unde naţionalitatea copilului se stabileşte după cea a mamei. Vasiluţa din *Casa Mare*, care nu răspunde chemării mai tânărului Păvălache, din respect pentru tradiţie: „Este o rânduială a pământului, spune Vasiluţa, şi dacă încalc şi eu rânduiala asta, ce-mi mai rămâne?”. Nuţa din *Balade din câmpie* semnifică o tranziţie şi lasă semne de speranţă în ceea ce priveşte restabilirea spiţei masculine grav afectate. Nuţa este fiica lui Onache Cărăbuş, care mai are doi fii, cu care nu se înţelege şi, care până la urmă, mor în război. În una din scenele finale, comentate cu multă fineţe de Andrei Ţurcanu, Onache vine cu semănatul la Nuţa, care a născut chiar de Crăciun. Mai departe, reproduce comentariul prozatorului: „La un moment dat Nuţei i s-a părut că vede aievea cum a trecut viaţa de la tata la ea, apoi de la ea la copilul ei”. În *Clopotniţa* relaţia va căpăta alte resorturi. Romanul e scris în anii şaptezeci, când realităţile moldoveneşti se schimbaseră. Druţă, ca scriitor instinctual, cum remarcă criticul, înregistrează această schimbare de atitudine şi o redă artistic în stilul său specific. Horia, protagonistul romanului, profesor de istorie, descendent de astă-dată din Bucovina, se lansează într-o luptă împotriva unei rutine care ia trăsături criminale. El pierde lupta şi nu poate să apere distrugerea clopotniţei din Căpriana. Trebuie precizat că şi Horia este fiu de văduvă. Andrei Ţurcanu vede în cedarea lui nervoasă nu „boala secolului” – explicaţia lui Druţă din roman, – ci „o anima ce debordează şi copleşeşte prin puterea unor emoţii obscure care îi întunecă solaritatea şi îi tulbură echilibrul lăuntric” (p. 112). Soţia lui Horia, Jeannette, fiinţă stihială, nu îi mai serveşte soţului său de sprijin. Nu numai animus, ci şi anima par erodate de aceeaşi molimă. Druţă recurge la o găselniţă, pe care o va exploata Nicolae Dabija în romanul *Temă pentru acasă*: Horia revine în clasă şi face elevilor săi un adevărat examen de conştiinţă, întrebându-i unde au fost atunci când au incendiat clopotniţa. Numai Maria Muscalu revine în clasă, mărturiseşte ce s-a întâmplat în acea noapte nefastă şi rămâne alături de pedagog. Este un final de operetă. Mai adevărat este că în anii şaptezeci, când este scris romanul, se formează ceea ce Zinoviev va numi *homo sovieticus*. Şi Andrei Ţurcanu recunoaşte eşecul literaturii din anii ’70-80 din aceeaşi cauză: homo sovieticus nu este capabil, în virtutea circumstanţelor arhicunoscute astăzi, de lucruri măreţe în planul umanului, iar scopul propagandei era că el nici nu trebuie să tindă. Partidul îşi asumase rolul să-i diriguiască pe toţi.

Deci o particularitate definitorie a literaturii şaizeciste este situarea ei sub semnul lui *anima*, devenită *axis mundi* în creaţia mai multor autori, în special în poezia lui Vieru şi proza lui Druţă – numele emblematice ale generaţiei ’60.

BDD-A31603 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:04 UTC)

În anii ’70-’80 s-a impus o continuitate ascendentă a începuturilor şaizeciste, sesizabilă îndeosebi în proza scurtă a unor autori ca Nicolae Vieru, dar replica romanescă nu a urmat. Romanul generaţiei rămâne sufocat/blocat. Din acest punct de vedere, generaţia şaizecistă este singura care a reuşit, prinzând o briză favorabilă.

În această ordine de idei, Andrei Ţurcanu consideră că poetica şaizecistă s-a distins, „în investigaţiile şi reprezentările ei artistice” (p. 125), în două tipuri complementare de estetici: cea a reazemului şi cea a bulversărilor ontologice.

Criticul, comentând primul tip de estetică, ajunge la concluzia că el a apărut şi s-a dezvoltat în interiorul literaturilor naţionale ale URSS, reprezentând o emanaţie a trendului pan-unional. Pe de o parte, în poezia unor Evtuşenko sau Mejelaitis era exprimată declanşarea unor energii reverberate la scară mare, uneori planetară. Există o anumită consonanţă între această poezie a spaţiilor imense, cosmice şi politica hegemonistă promovată de statul sovietic în lume. Pe de altă parte, drept răspuns la poetica grandorii, în poezia unui Rubţov şi mai cu seamă în operele unei galerii întregi de prozatori: Rasputin, Şukşin, Astafiev, Solouhin etc. – se remarcă interesul pentru universul mic, casnic, care era redus frecvent la mediul rural, considerat matricial. Literatura română basarabeană se ataşează acestui trend de exprimare accentuată a ataşamentului faţă de patria „mică” (în comparaţie cu patria „mare” din literatura predecesorilor proletcultişti), faţă de ţărână, casa părintească, salcâmul din prag, cu atât mai mult cu cât absoluta majoritate a scriitorilor moldoveni proveneau din mediul rural, afectat puternic de colectivizarea forţată.

Andrei Ţurcanu nu uită să amintească un detaliu semnificativ: această literatură ruralistă a fost la începuturi de o modernitate surprinzătoare, o „modernitate a rezistenţei”, şi abia „cantitatea enormă de maculatură din anii ’70-’80” a banalizat-o „printr-un exces de utilizare”, când în ea „nu se mai scaldă lumina unui sens primordial afectiv, moral, spiritual, simbolic” şi când „nu mai emană forţa vitală ce purifică şi înalţă”, şi a proiectat asupra ei „simptomul artistic al retardării păşuniste” (p. 127).

Cel de al doilea tip de estetică este pus în relaţie cu ceea ce criticul numeşte „interogaţia existenţială”. Scriitorul formulează întrebări şi realizează o sondare a conştiinţei omului, reflectate artistic. Criticul stabileşte că Vladimir Beşleagă este unul dintre primii scriitori din spaţiul basarabean care investighează conştiinţa umană, identificând unele traume, lăsate de timp şi regim. În *Zbor frânt*, scrie Andrei Ţurcanu, „copilăria lui Isai…mai e sprijinită şi ocrotită de bunel, un spirit originar al locului, cu simţurile la maximum”, pe când Filimon, din *Viaţa şi moartea nefericitului Filimon*, „e un ins absolut singur” (p. 131). Firul narativ este perfect adaptat „în urmărirea unor gânduri obsesive, tatonarea şi refacerea unor trasee de viaţă şi verificarea căilor de dezlegare a unor dileme, de clarificare a unor confuzii de depăşire a unui impas tragic existenţial” (p. 131). În continuare, criticul ilustrează, în baza creaţiei lui Aureliu Busuioc, Liviu Damian, Vasile Vasilache, Nicolae Esinencu, Ion Druță ș.a., mai multe faţete ale bulversării ontologice,

BDD-A31603 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:04 UTC)

când scriitorii descoperă insuficienţa sprijinului acordat prin arta lor şi, în consecinţă, ameninţarea şi chiar dispariţia acestui sprijin, drept care s-a produs o însingurare a omului şi totodată o transformare treptată a lui în omul nou.

Deşi cea mai parte a dialogului întreţinut în carte este dedicată generaţiei ’60, nu lipsesc nici referinţele la celelalte generaţii/promoţii literare: optzeciştii, nouăzeciştii, fracturiştii şi douămiiştii. Andrei Ţurcanu formulează doar tezele centrale, punând marcajele pe o hartă literară a ultimilor treizeci de ani. Ideea principală este că fiecare din aceste promoţii a trăit o utopie proprie, ceea ce a şi dus probabil la o înlocuire a uneia cu alta. Bunăoară, optzecismul a sfârşit „în textualismul minor şi narcisiac”, nouăzecismul, insistând pe demitizare şi anti-transcendenţă, „a sfârşit într-un impas ontologic” şi a deschis calea spre „nimicul minimalist” (p. 79). Fracturismul a propagat „o coeziune între felul cum trăieşti şi poezia pe care o scrii”. Acest autenticism ultim a fost înţeles de unii drept cod etic. Astfel, o parte dintre adepţi a îmbrăcat veşmintele monahale, alta a înţeles autenticitatea în felul ei: „au mers pe moda sfidării pornografice şi a limbajului licenţios ori au preferat să fie autentici într-un soi de acânism primitiv…” (p. 80). Precizăm că sunt citate exemple menite să ilustreze tezele de mai sus.

Impresia generală este că generaţia ’60 este gata *mutatis mutandis* pentru a fi inserată într-o istorie literară. Modelul de expunere a acestei generaţii poate fi aplicat şi pentru literatura de după, mai ales că opiniile de bază au fost deja enunţate.

Referințe bibliografice:

1. ȚURCANU, Andrei, CORCINSCHI, Nina. *Cartea din mâna lui Hamlet.* Andrei Ţurcanu de vorbă cu Nina Corcinschi. Chișinău: Cartier, 2017.

BDD-A31603 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:04 UTC)